

ВОЛОШАНІВСЬКА Т. В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0002-1060-5412

УДК 343.985

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.53>

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ У СПІВЧАСТІ ІЗ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті розглядаються особливості застосування інформаційних технологій під час документування кримінальних правопорушень, вчинених у співчасті із неповнолітніми. Вказується, що інформаційне забезпечення розслідування також має включати в себе комплекс технічного устаткування та програмного забезпечення, які дадуть можливість своєчасно встановити обставини протиправного діяння, особливості особи неповнолітнього правопорушника (зокрема і його попередній кримінальний досвід), його найближче оточення тощо. Отже, очевидним висновком є те, що інформаційне забезпечення у більшості випадків має розглядатись та удосконалюватись в межах оперативно-розшукової діяльності. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та військових дій держави-агресора на території України було активізовано проведення навчання правоохоронних органів із особливостей запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою агресією. Низка такого роду тренінгів проводяться міжнародними організаціями, такими як Консультативна місія Європейського Союзу в Україні, Організація Об'єднаних Націй тощо. У більшості випадків навчання експертами проводиться із особливостей проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій із урахуванням попереднього досвіду держав, які брали участь у бойових діях. Підсумовується, що застосування інформаційних технологій під час документування кримінальних правопорушень, вчинених у співчасті із неповнолітніми зумовлено зокрема такими потребами: 1) визначенням особи невстановлених кримінальних правопорушників за слідами, внесеними до відповідних криміналістичних обліків; 2) встановленням міжкореляційних зв'язків між різними кримінальними правопорушеннями з метою встановлення осіб, які мають відношення до декількох кримінальних правопорушень; 3) з метою створення кримінологічних мап кримінально протиправної діяльності; 4) з метою створення баз даних учасників кримінального провадження по кожному окремому суспільно небезпечному діянню, які мають ознаки серійності.

Ключові слова: неповнолітні, інформаційне забезпечення, кримінальне провадження, кримінальні правопорушення, слідчі (розшукові) дії, негласні (слідчі) розшукові дії, огляд місця події, слідчі ситуації.

Voloshanivska T. V. Application of information technologies in documenting criminal offenses committed in complicity with minors

The article examines the peculiarities of the use of information technologies during the documentation of criminal offenses committed in complicity with minors.

It is indicated that the information support of the investigation should also include a complex of technical equipment and software that will make it possible to establish in a timely manner the circumstances of the illegal act, the characteristics of the person of the minor offender (in particular, his previous criminal experience), his immediate environment, etc. Therefore, the obvious conclusion is that information support in most cases should be considered and improved within the scope of operational and investigative activities. Under the conditions of the special legal regime of martial law and military actions of the aggressor state on the territory of Ukraine, training of law enforcement agencies on the specifics of prevention, detection and investigation of criminal offenses related to military aggression was intensified. A number of such trainings are conducted by international organizations, such as the Consultative Mission of the European Union in Ukraine, the United Nations, etc. In most cases, experts are trained in the specifics of conducting investigative (detective) and covert investigative (detective) actions, taking into account the previous experience of states that participated in hostilities. It is concluded that the use of information technologies during the documentation of criminal offenses committed in complicity with minors is determined in particular by the following needs: 1) identification of unidentified criminal offenders based on traces entered in the relevant forensic records; 2) establishment of intercorrelation relationships between various criminal offenses with the aim of establishing persons who are related to several criminal offenses; 3) for the purpose of creating criminological maps of criminally illegal activities; 4) for the purpose of creating databases of participants in criminal proceedings for each individual socially dangerous act, which have signs of seriality.

Key words: *minors, information support, criminal proceedings, criminal offenses, investigative (investigative) actions, undercover (investigative) investigative actions, inspection of the scene, investigative situations.*

Постановка проблеми. Сучасна кримінологічна ситуація свідчить про нагальну потребу в удосконаленні тактики та методики розслідування окремих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами. Особливо небезпечними такі діяння є тоді, коли вони вчиняються дітьми у складі організованої групи чи злочинної організації. У таких випадках актуалізується проблема в інтенсифікації оперативно-розшукової діяльності, яка має бути спрямована на своєчасне виявлення, встановлення та доведення факту взаємодії неповнолітнього із дорослими особами під час реалізації кримінально протиправного умислу. Проте, аналіз судової практики та відкритих даних щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій свідчить про те, що наразі існуючі заходи не в повній мірі забезпечують досудове розслідування необхідною доказовою базою, зокрема це також призводить до пролонгації строків розслідування. Отже, із урахуванням вказаного очевидно є потреба в удосконаленні інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливості розслідування та доказування в межах кримінальних повноважень щодо неповнолітніх осіб розглядалися у працях А.Ф. Волобуєва, О.В. Одерія, В.А. Журавля, Т.В. Романенко, С.С. Чернявського, проте особливості інформаційного забезпечення рідко ставали предметом уваги вчених, що і свідчить про актуальність обраної теми статті.

Метою статті є розгляд особливостей застосування інформаційних технологій та інформаційного забезпечення під час здійснення оперативно-розшукової діяльності у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб.

Викладення основного матеріалу. Відтак, аналіз праць вчених-криміналістів та процесуалістів надав можливість констатувати, що вчені нечасто звертаються до проблематики інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень як вза-

галі, так і вчинених неповнолітніми зокрема. Одним із факторів, який сприяє інтенсифікації кримінальних правопорушень неповнолітніх осіб є відсутність спеціального законодавчого акту, яким мали б бути врегульовані відносини у сфері відправлення ювенального правосуддя.

Вчені відмічають, що хоча в Україні існує певна нормативна база, плани та концепції, спрямовані на захист прав дитини у кримінальному процесі, деякі важливі аспекти все ще залишаються невирішеними. Так, навіть після набрання чинності законом «Про Національну поліцію» статус поліції превентивної діяльності сьогодні так і не закріплений відповідним чином у законодавстві. Через це штатна структура, функції та повноваження поліції превентивної діяльності може змінюватися через підписання наказів на рівні міністерства, що становить певний виклик. Попри високу суспільну значущість діяльності ювенальної поліції, її розвиток, на жаль, не є пріоритетом для Національної поліції. Цьому наперекор, в першу чергу, бракує спеціалістів, наявне навантаження у понад 7 млн. дітей на 1 340 ювенальних поліцейських призводить до неможливості ефективно виконувати повноваження. Це впливає на високу плинність кадрів та відсутність мотивації у персоналу. Найпоширенішою роботою, котру сьогодні виконує ювенальна поліція, є виявлення адміністративних порушень та складання адміністративних протоколів, і це розглядається не лише як захід реагування. Дослідження показало, що покаране правопорушення має менше шансів щодо повторення, тож, відповідно, адміністративну практику вважають ще й заходом профілактичного впливу [1]. Наведене свідчить про те, що наразі однією із нагальних потреб є приведення у відповідність теоретичних та практичних засад взаємодії із неповнолітніми, які вчинили кримінальне правопорушення. Такий підхід не є новим, проте він надає можливість ще на етапі вчинення адміністративних деліктів значно знизити ступінь суспільної небезпечності таких суб'єктів. Інформаційне забезпечення розслідування також має включати в себе комплекс технічного устаткування та програмного забезпечення, які дадуть можливість своєчасно встановити обставини протиправного діяння, особливості особи неповнолітнього правопорушника (зокрема і його попередній кримінальний досвід), його найближче оточення тощо. Отже, очевидним висновком є те, що інформаційне забезпечення у більшості випадків має розглядатись та удосконалюватись в межах оперативно-розшукової діяльності.

Необхідно також зауважити на тому, що низка засобів інформаційного забезпечення знаходиться у кримінологічній площині та пов'язані із прогнозуванням та оцінкою окремих ризиків рецидивної злочинності неповнолітніх осіб. В цьому аспекті актуалізується також і розвиток сучасних методів та способів альтернативних заходів відправлення правосуддя. Так, вчені відзначають, що відсутність поширених та інституціолізованих практик медіації та відновлюваного правосуддя дозволяє значній кількості дітей-порушників просто уникнути покарання. Несистематизований підхід щодо оцінки ризиків. Практика доводить, що в різних регіонах та навіть містах оцінка ризиків здійснюється за відмінними критеріями, про що також зазначили респонденти інтерв'ю. Важливим ресурсом для якісного виконання всіх видів робіт із дітьми, які вимагають професійного досвіду та навичок, є міжсекторальна співпраця, зокрема взаємодія з соціальними службами та громадськими організаціями, оскільки індивідуальна чи групова корекційна та профілактична робота з дітьми має здійснюватися саме цими структурами. Сьогодні на практиці якість такої роботи в кожному випадку залежить від бажання конкретного ювенального поліцейського допомогти дітям та від готовності шукати відповідних спеціалістів, налагоджувати з ними контакти та залучати їх до співпраці. Окремим ризиком та приводом додаткової уваги в цьому випадку стають персональні дані дитини, які фактично залишають замкнену інформаційну систему МВС та переходять до інших організацій. Проведення опитування/допиту дитини в «Зелених кімнатах» на сьогодні залишається викликом для всіх суб'єктів, зокрема і для органів поліції. Практичне використання «Зелених кімнат» залишається вкрай малим, навіть за їхньої наявності в певному регіоні. Кількість поліцейських зі спеціальними знаннями щодо проведення опитування/допиту дитини залишається фрагментарною. Тренінги та навчання здебільшого проводяться міжнародними та громадськими організаціями [1]. В умовах дії особливого правового режиму воєнного стану та військових дій держави-агресора на території України

було активізовано проведення навчання правоохоронних органів із особливостей запобігання, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою агресією. Низка такого роду тренінгів проводяться міжнародними організаціями, такими як Консультативна місія Європейського Союзу в Україні, Організація Об'єднаних Націй тощо. У більшості випадків навчання експертами проводиться із особливостей проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій із урахуванням попереднього досвіду держав, які брали участь у бойових діях.

Проте, необхідно також зауважити, що більшість праць вчених та тренінгових заходів присвячені захисту неповнолітніх жертв, але майже повністю ігнорують дітей, які самі вчинили кримінальне правопорушення. На сьогоднішній день, сучасне кримінальне процесуальне законодавство лише побічно захищає права дітей, виділяючи окремий розділ у Кримінальному процесуальному кодексі України та передбачаючи специфіку досудового розслідування (наприклад, виділяючи кримінальні правопорушення дітей, які вчинили протиправне діяння разом із дорослими в окреме кримінальне провадження).

Вчені також зауважують, що вимога про виділення в окреме провадження кримінальної справи щодо неповнолітнього, який брав участь у вчиненні злочину з дорослими, означає обов'язок слідчого по кожному кримінально провадженню з участю неповнолітнього вирішувати питання про можливість виділення в окреме провадження кримінальної справи щодо неповнолітнього. Спільне виробництво у відношенні неповнолітнього і дорослих обвинувачених здатне завдати шкоди неповнолітньому, так як може надати негативний вплив на сприйняття вчиненого неповнолітнім, спровокувати асоціальну поведінку неповнолітнього, завдати шкоди репутації неповнолітнього. Але не завжди представляється можливим виділити кримінальне провадження стосовно неповнолітнього без шкоди для розслідування та подальшого вирішення справи в суді. Закон допускає виділення, якщо це не позначиться на всебічності та об'єктивності досудового розслідування і вирішення кримінальної справи. Але якщо виділення кримінальної справи в окреме виробництво неможливо, то до неповнолітнього обвинуваченому, залученим по одній кримінальній провадженні разом з дорослими, застосовуються правила гол. 50 КПК, що регламентують провадження у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Таким чином, неповнолітній обвинувачений і в цьому випадку зберігає всі процесуальні переваги, передбачені законом щодо неповнолітніх. Крім того, з урахуванням одночасної участі у процесі повнолітніх і неповнолітніх обвинувачених законом передбачені заходи по огорожі неповнолітнього від негативного впливу з боку дорослих, які застосовуються на досудовій стадії та при розгляді справи в суді (особливий порядок ознайомлення неповнолітнього з матеріалами кримінальної справи, видалення неповнолітнього підсудного з залу судового засідання на час дослідження обставин справи) [2]. Окремі проблеми виникають також і під час розслідування кримінальних правопорушень, які вчиняються неповнолітніми у складі групи, особливо, за наявності типових негативних слідчих ситуацій, зокрема таких як, наприклад, коли особа відмовляється надавати показання або не хоче викривати своїх співучасників. Незадовільним є і процес розслідування кримінальних правопорушень, які не були заздалегідь заплановані та не мають передкримінальної стадії.

Відповідно до вироку Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 04.10.2019 (справа № 204/2718/18), *неповнолітній обвинувачений, 11 листопада 2017 року близько 22 години 00 хвилин, разом з трьома неповнолітніми, перебували в стані алкогольного сп'яніння, біля зупинки трамвайного маршруту № 19 м. Дніпро, поблизу будинку №42 по вул. Академіка Белелюбського. В цей час, у обвинуваченого виник конфлікт з іншими учасниками з приводу розділення грошових коштів, які напередодні останні отримали за продаж металобрухту. В ході конфлікту, в обвинуваченого раптово виник умисел на заволодіння чужим майном, а саме грошовими коштами, які нібито перебували у потерпілого, поєднаний з насильством, небезпечним для життя та здоров'я особи, яка зазнала нападу, а також умисел на вбивство обвинуваченого з корисних мотивів. Приблизно о 22 годині 11 листопада 2017 року, обвинувачений реалізуючи раптово виниклий умисел, вважаючи, що*

саме у потерпілого знаходяться спільні кошти отримані за продаж металобрухту, почав боротися з потерпілим в результаті чого останній опинився в положенні лежачі обличчям на асфальті, а обвинувачений з метою подолання опору сів ззаду на потерпілого та почав умисно наносити удари ліктями правої та лівої руки в потиличну ділянку голови, загалом завдавши не менше 10 ударів, після чого намагаючись перевернути на спину потерпілого, обвинувачений долонями та кулаками обох рук наніс потерпілому приблизно 20 ударів в обличчя. Перевернувши потерпілого на спину обвинувачений в положенні стоячи, умисно завдав не менше 4 ударів ногами по тулубу. Після вказаних дій зняв черевики з ніг потерпілого та вказаними черевиками наніс не менше 4 ударів по обличчю потерпілого після чого став над ним і наніс умисно не менше 15 ударів в обличчя потерпілому долонями. Обвинувачений в ході нанесення ударів, з метою заволодіння грошовими коштами потерпілого, зняв з останнього штани та приймав міри до пошуку грошових коштів, а саме ретельно обшукав кишені потерпілого, але грошові кошти не знайшов. Від отриманих тілесних ушкоджень потерпілий перестав подавати ознаки життя, у зв'язку з чим обвинувачений бажаючи приховати наслідки скоєного ним злочину, перетягнув тіло потерпілого за конструкцію зупинки [3]. Отже, наведене кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім за ознак особливої жорстокості, водночас воно не передбачало наявності передкримінальної стадії, хоча необхідно відмітити наявність посткримінальної, яка реалізувалась у спробі приховати сліди кримінального правопорушення шляхом приховування тіла потерпілої особи.

В судовому засіданні був переглянутий відеозапис проведених згідно протоколів слідчих експериментів за участю свідків. Згідно відеозапису, свідки загалом пояснили про обставини вчиненого кримінального правопорушення обвинуваченим. Вказали, що злочин було вчинено приблизно після 21 години 11.11.2017 року, в м. Дніпро по вул. Белелюбського, біля трамвайної зупинки. Стосовно механізму нанесення тілесних ушкоджень потерпілому пояснили, що це були удари ліктем по голові та шиї, наніс не менше 10 ударів, розбив ніс, 6-7 ударів в обличчя, після того як перевернув почав бити кулаками по обличчю, наніс не менше 20 ударів, потім бив ногами в живіт, відходив, потім підходив та знову наносив удари ногами по тулубу та голові, під час нанесення ударів голова билася об асфальт, після зняття штанів наносив удари між ніг. Пояснили, що обвинувачений шукав гроші. Крім того вказали, що потерпілий та обвинувачений того дня вживали спиртні напої. Після побиття обвинувачений говорив, щоб свідки шукали гроші у потерпілого. Потім обвинувачений відтягнув тіло потерпілого за зупинку. Згідно висновку експерта від 13.03.2018 року, в ході проведення слідчого експерименту від 14.11.2017 року, із застосуванням відеозапису у комунікативній поведінці свідка констатуються психологічні особливості, що властиві для самостійної реконструкції подій, суттєвих ознак психологічного впливу на свідка не виявлено [3]. Аналіз судової практики (близько 50-ти судових вироків) надало змогу констатувати, що у більшості випадків досудове розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми особами передбачає типовий набір слідчих (розшукових) дій, таких як допит підозрюваного, потерпілого (за наявності) та свідків; проведення обшуку (за потребою) та слідчого експерименту. Водночас, наведені алгоритми не завжди надають можливість отримати вичерпну інформацію щодо події суспільно небезпечного діяння, а отже мають бути диференційовані в залежності від первинно встановлених слідчих ситуації та слідчих версій.

З'ясування ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння можливе під час проведення його допиту. В першу чергу необхідно встановити чи визнає він себе винуватим, тобто усвідомлює, що порушив закон. Далі необхідно визначити ставлення неповнолітнього до себе, оточуючих, навколишнього світу, які образи (герої) чи установки вплинули на його протиправну поведінку. Звичайно, неповнолітній може заперечувати свою причетність до вчиненого діяння. За даних обставин, з метою отримання відомостей про його ставлення до вчиненого ним діяння, необхідно допитати його близьких родичів та членів сім'ї, друзів та знайомих, нарешті, потерпілого щодо поведінки неповнолітнього після того, як він скоїв кримінальне правопорушення. У даному випадку необхідно з'ясувати поведінку неповнолітнього до оточуючих однолітків, його ставлення до дорослих. Всі відомості, які будуть

отримані від неповнолітнього та інших осіб щодо його ставлення до вчиненого ним діяння повинні враховуватись під час вирішення питання щодо застосування запобіжних заходів, заходів примусу виховного характеру чи призначення покарання. До наступної обставини, що підлягає встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього відноситься – умови життя і виховання неповнолітнього (п. 3 ч. 1 ст. 485 КПК України). Даний пункт співвідноситься із загальною обставиною, що впливає на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризує особу обвинуваченого, обтяжує чи пом'якшує покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України) [4, с. 431]. Отже, в цьому аспекті актуалізується потреба в уточненні та удосконаленні переліку обставин, які підлягають встановленню та доведенню у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх осіб.

Не викликає сумніву, що повинні встановлюватись характеризуючі обставини у кримінальних провадженнях щодо дорослих осіб, а щодо неповнолітніх – встановлення характеристики особистості та умов, у яких відбувалося та продовжується формування особистості неповнолітнього, також, має суттєве значення. Прийняття рішення щодо направлення матеріалів кримінального провадження по обвинуваченню неповнолітнього до суду чи про можливість обмежитись примусовими заходами виховного характеру, постановлення вироку, можливе тільки за наявності певного комплексу даних про умови життя та виховання неповнолітнього, його середовище. Без повної інформації, неможливо прийняти рішення щодо питання про пом'якшення або обтяження покарання, визначити правильну тактику слідчих (розшукових) дій, обрати найбільш ефективний запобіжний захід. Все це обумовлює покладення на слідчого, прокурора, суддю звертати особливу увагу на встановлення цих обставин. Не встановлення чи не повне встановлення умов життя та виховання неповнолітнього не надає можливості вирішити цілу низку питань, пов'язаних з психологічним ставленням особи до вчиненого, а також встановити обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення неповнолітнім [4, с. 431]. Отже, актуальним кроком на шляху до удосконалення алгоритму розслідування кримінальних правопорушень неповнолітніх осіб та оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження щодо таких суб'єктів має стати спрощення порядку оцінки стану неповнолітніх кримінальних правопорушників в ході проведення відповідних судово-психологічних досліджень. До цього ж також необхідно додати і унормування підходів до забезпечення функціонування криміналістичних обліків та баз даних правоохоронних органів. Особливо актуальним це є у випадках, коли кримінальне правопорушення вчиняється неповнолітнім із використанням зброї, а також тяжких та особливо тяжких злочинів, коли під час огляду місця події виявляються відповідно позитивні для слідства слідові картини та наявна достатня кількість слідів кримінального правопорушника. Увага також має бути зосереджена на фактах, коли кримінальне правопорушення вчиняє неповнолітнім, який сам був жертвою суспільно небезпечного діяння (зокрема – однотипних із тими, що ним вчиняються, з метою спростування або підтвердження факту вчинення протиправних діянь із мотивів помсти).

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало можливість констатувати, що застосування інформаційних технологій під час документування кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті із неповнолітніми зумовлено зокрема такими потребами: 1) визначенням особи нестворених кримінальних правопорушників за слідами, внесеними до відповідних криміналістичних обліків; 2) встановленням міжкореляційних зв'язків між різними кримінальними правопорушеннями з метою встановлення осіб, які мають відношення до декількох кримінальних правопорушень; 3) з метою створення кримінологічних мап кримінально протиправної діяльності; 4) з метою створення баз даних учасників кримінального провадження по кожному окремому суспільно небезпечному діянню, які мають ознаки серійності.

Список використаних джерел:

1. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні. URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2023/05/Analiz-systemy->

pravosuddia-shchodo-nepovnlitnikh-iaki-perebuvaiut-u-konflikti-z-zakonom-v-Ukraini.pdf?fbclid=IwAR0lbWJmBJwS5BNTJc7GDX7xWHie3KRvBzq4i960yJ-eOEmAS5kl05RJf9E

2. Лекція до теми: «Особливості розслідування злочинів, скоєних неповнолітніми». URL: <https://oduv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/lecia-29.pdf>

3. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 04.10.2019 (справа № 204/2718/18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84742487>

4. Рябченко К.С. Додатковий предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. *Юридична наука*. № 2(104). 2020. С. 430-438

5. Корнієнко М.В. Організація виявлення насильницьких злочинів щодо дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 150-154.

